

KISS TÍMEA

OLVASÁSFEJLESZTÉS, DE MINEK?

BEVEZETÉS

Mielőtt nekiláttam volna e beszámoló megírásának, a Könyvesmagazin oldalán megakadt a szemem egy cikkben: „Nagyot nőttek a könyveladások, mégis kevesebbet olvasnak az emberek Amerikában” (web 1). Az írás arról ad hírt, hogy 2020-hoz képest 8,9%-kal nőttek a könyveladások az országban, viszont nem tudni, ki olvassa el ezeket, mert a könyvolvasás mértéke évről évre csökkenő tendenciát mutat. 825,7 millió eladott könyvet jegyeztek a tavalyi évre (főként szépirodalmat és young adult-műveket). A Gallup legutóbbi közvélemény-kutatása azt mutatja, hogy ugyan megvásárolják, de nem olvassák el ezeket az emberek (web 2). A felmérés szerint 2021-ben 12,6 könyvet olvastak el átlagban (teljesen vagy részben). Ez az arány 2016-ban 15,6%, 1999-ben 18,5% volt. A csökkenés abból fakadhat, hogy kevesebb ember olvas, vagy aki olvas, az is kevesebb könyvön rágja át magát.

A magyar olvasók között sem jobb a helyzet, 2020-ban a lakosság 13%-a vállotta magát olvasónak. A megker-

dezettek 58%-a pedig szinte soha nem vásárol könyvet. A 15 év alattiak között 10%-kal csökkent a rendszeres olvasók aránya. Ha tartjuk ezt a tendenciát, 2035-re elfogynak az olvasóink. Ahogy a közoktatás, azon belül az irodalomoktatás problémáit látom (10 éves tanári tapasztalatom alapján), ez egy teljesen reális kép. A továbbiakban arról is szó lesz, hogy miért látom ezt releváns jövőképpnek.

Írásomat 3 részre osztottam. Az első felében az olvasási szokások változásának alakulását mutatom be röviden, az 1950-es évektől napjainkig. Majd a közoktatásban eltöltött évekről adok helyzetjelentést olvasás tekintetében. A 3. rész az olvasásterápiás tapasztalatok, gyakorlatok bemutatását tartalmazza.

A MŰLT

A fent említett cikk elolvasása után eszembe jutott, hogy az olvasásterápiáról szóló írásomban meg kellene említeni a jelen és a múlt állapotát is, mivel kontextus nélkül az olvasáste-

rápia csak egy új „hóbortnak” tűnhet, ami felkapott, de nincs relevanciája. Természetesen van, talán nagyobb is, mint gondolnánk. De beszéljenek először a számok.

Ezzel a témával először egy csoportmunka keretében foglalkoztam. 2009-ben az egyetemen egy szemeszteri munkán belül kutatást kellett végeznünk. Mi az olvasáskutatást választottuk. Azt kell mondjam, így, visszatekintve, egész csinos kutatást hoztunk össze, ma is megállja a helyét. A bevezetőnk változtatások nélkül közlöm.

A művészet, beleértve az irodalmat, az ember érzéseinek, gondolatainak a képi és nyelvi kifejezőeszköze. A művész, az alkotó művével kifejez, gondolatokat közvetít, kommunikál a megszólítottakkal. Az olvasó, azaz a befogadó dolga pedig ezeket érzékelni és felfedezni. De vajon miért olvasunk? Az olvasás egyrészt információszerezés, adatgyűjtés, másrészt értő olvasás, önnön lelkünk gyönyörködtetése. Az ember nemcsak azért olvas, hogy valamilyen információ birtokába jusson, ugyanúgy vágyik az esztétikai értékek után is. Ahogy testünknek

szüksége van a táplálékra, lelkünknek is szüksége van egyfajta szellemi táplálékra.

Kutatási munkánk témája a magyarországi olvasáskultúra, a könyv olvasás fejlődésének és esetleges hanyatlásának a bemutatása, figyelembe véve a különböző társadalmi és kulturális befolyásokat, például a társadalmi rétegződést, az életkort, a technikai eszközök (számítógép, televízió) egyre gyakoribb használatát. Különös figyelmet szenteltünk a számítógép- és internethasználat befolyásának, mivel a legtöbb tanulmányban az olvasási szokásokat összekötik a technika fejlődésével. A vizsgált időszak 1948-tól 2005-ig terjed, így a kutatás végére átfogó képet tudunk nyújtani az olvasáskultúra változásairól. Némely esetben igencsak meghökkentő adatokat olvashatunk, melyek ugyancsak azt bizonyítják, hogy szükség van az olvasástanítás, mégpedig az értő olvasástanítás fejlesztésére (Gereben, 2002, 61–72).

Nézzük röviden az adatokat, melyek ma is meghökkentenek, az új adatok tükrében pedig meg is rémítenek. Ezek az információk Gereben Ferenc könyveiből származnak, melyekben a vizsgált időszakok: 1948, 1964, 1978, 1985, 1993, 2000, 2005.

1948-ban az emberek még olvasással töltötték a szabadidejük nagy részét, a megkérdezettek 39,7%-a vallotta, hogy a kapcsolódás lehetőségei között az első helyen az olvasás szerepel, míg a mozi és színház 20% körüli értéket ért el. Az 1960-as évektől kezdődött egy olyan gazdasági felülbuzdulás, ami sok újat hozott magával: új háztartási gépek jelentek meg, a televízió is egyre több háztartásba jutott el. Természetesen ez az olvasási kedv hanyatlásához vezetett. 1964-ben a megkérdezettek 23%-a, míg 1978-ban már csak 17%-a vallotta magát rendszeres olvasónak (havonta legalább egy könyvet olvasott).

Gereben Ferenc az 1960-as, 70-es évekbeli olvasásgyakoriság hanyatlását abban látta, hogy a könyv egyfajta státusszimbólummá vált. Míg az otthoni könyvkészletek jelentősen nőttek ezekben az évtizedekben, addig az olvasás gyakorisága visszaesett. Ezt azzal magyarázta, hogy „jelentősen növekedett a könyv presztízse társadalmunkban – de elsősorban vásárolt, (sajátként birtokolt és ajándékba vett) könyvként – s nem olvasmányként” (Gereben, 2002, 61–72). Úgy tűnik, ez nemcsak az 1960-as, 70-es években

volt jellemző, hanem napjainkban is. Könnyen meglehet, hogy a bevezetőben idézett amerikai felmérésnek is ez áll a hátterében.

A hagyományos standard szerinti könyv olvasók aránya az 1985-ös 64%-ról 2000-ben 49%-ra, s az ún. „rendszeres” (havi átlagban legalább egy könyvet) olvasók aránya pedig 19%-ról 12%-ra csökkent. Gereben szerint ez a csökkenés annál is inkább figyelemfelhívó, mert az iskolázottság és a szabadidő növekedése közepette következett be. Felméréseik komplex mutatói szerint a „keveset” és a „nagyon keveset” tévézők aránya 1985-ben 17% volt, 2000-ben már csak 3%. És a régebben „nagyon sokat” tévézők (ez naponta átlagosan legalább 3 órányi műsorfogyasztást jelentett) 18%-os aránya a 2000-es évekre többségi: a kérdezettek 55%-át jellemző magatartássá vált.

A 2009-es kutatásunk az internethasználatra is kitért. Egész meglepő időutazás volt ezt olvasni 2022-ben. Egy 2004-es tanulmányt idéztünk, ahol a lakosság 29%-a volt internethasználó. (2009-ben még az okostelefonok elterjedése előtt álltunk.) Akkor még nem gondoltuk, hogy egy évtizeddel később az átlag képernyőidő 10 órára rúg majd naponta.

A vizsgált tanulmányok szerzői többféle javaslatot is tettek arra, hogyan lehetne népszerűsíteni az olvasást. Azonban mindannyian megegyeztek abban, hogy az oktatás minősége és tartalma játssza a legnagyobb szerepet, hogy milyen a viszonyunk a könyvvel.

Ebben a kérdéskörben több előadást is tartottam konferenciákon, szimpóziumokon, s ez volt az a téma, amihez kutatási területemtől függetlenül mindenki hozzászólt. Ebből a szempontból az interdiszciplináris konferenciák voltak a leggyümölcsözőbbek, mivel a társadalom- és természettudományok képviselői is megerősítettek abban, hogy az olvasás képessége (nemcsak szeretete) a jövő záloga, és mi ezt engedjük ki a kezünk közül. Sokat küzdöttem azért, hogy ezt a közoktatáson belül tanárok, szülők is észrevegyék. Hogy sikerrel jártam-e? Lássuk.

10 ÉV TAPASZTALATA

Több mint tíz éve magántanárként dolgozom általános iskolásokkal, 7

évet tanítottam középiskolában, 2 évet pedig egyetemi szinten. Az egyetemistákkal további kapcsolatban voltam gyakorlatvezető tanárként a középiskolai évek alatt.

Hangsúlyoznom kell, hogy az átlagról fogok beszélni. Mivel az ilyen tapasztalatmegosztások alkalmával sokszor kerülünk abba az általam hamisnak vélt koncepcióba, hogy a rossz helyzet és a még elkészeitőbb kilátások miatt elkezdünk a kivételekkel példálózni. Kivételes tehetségű diákok mindig is lesznek, de következtetéseket az átlagból kell levonnunk, mert az fogja kitenni a jövő társadalmát.

A diákok körében önálló felméréseket is végeztem, hogy tudjam, milyen olvasási háttérrel érkeznek elsősként a középiskolába, egyetemre.

Kezdem a tanárképzős hallgatókkal. Egy meghatározó élményem maradt velük kapcsolatban, amikor az ötödéves magyar nyelv és irodalom szakos hallgatók felháborodtak, hogy az egész *János vitéz*t el kellene olvasniuk. Egy szabadon választható tantárgy kapcsán az volt az elképzelés, hogy az iskolai kötelező olvasmányok közül választhatnak szabadon, mondván, az első tanítási év nagyon kemény, legalább annyi előnnyel induljanak, hogy pár olvasmányt a 13 hét alatt közösen átolvassanak. Ebből a jó szándékból csatlódás lett. Még mindig előttem van, ahogy a csoport az idősebb (már aktív tanító) társukkal veszekszik azon, hogy az egész elbeszélő költeményt el kellene olvasniuk. Ismétlem, ötödéves magyar szakos hallgatókról volt szó. Ez a negatív tendencia folytatódott akkor is, amikor gyakorlatra érkeztek, többnyire felkészületlenül. Egy ilyen alkalomra tisztán emlékszem. Kosztolányit kellett volna letanítania a hallgatónak, nem sikerült fényesen. A következő órán már velem elemezték a *Boldog, szomorú dalt*, a vers kapcsán megkérdeztem, hogy milyen jövőt képzelnek el, ahol boldogok, és milyen lenne szomorúan a jövőjük. Az egyik diák azt válaszolta, hogy akkor lesz szomorú a jövő, ha a gyerekeit olyan tanárok fogják tanítani, mint a tegnapi „tanárjelölt”. Ez a kijelentése azóta is rezonál bennem.

Nézzük az intenzív középiskolai évek tapasztalatait.

Jelenleg évente több ezer diák érettségizik úgy le, hogy egy könyvet sem olvasott el életében. Sőt, én is több száz diákot láttam érettségit kapni

úgy, hogy nem volt mögötte olvasási tapasztalat.

Általános tendenciává vált, hogy nincsenek kötelező olvasmányok. Ennek több oka is lehet. Egyrészt a társadalmi nyomás, hogy kötelezni rossz a diákokat, másrészt a kötelezők röviden, a közkezen forgó olvasónaplók mind az ellen voltak, hogy a kötelező olvasmányok talpon maradjanak. Ezen lehet polemizálni, hogy meglétük jó-e vagy sem, azonban annyi hiba biztos történt, hogy a kötelező olvasmányok eltűnését nem váltotta semmi. Voltak tanárok, akik még díszként feladták az olvasmányokat, de már egyre többen annak is örültek, ha valaki megnézte filmben, elolvasta más naplóját, vagy egyszerűen csak figyelt a tanár általi „most elmesélem a tartalmát” órai részekre.

A legnagyobb problémát a tízes éveik elején járó diákok olvasási készségében látom. Legtöbbjük az általános iskola 9 éve alatt nem tanul meg funkcionálisan olvasni, nem kap karakterének megfelelő könyvet, nincs jó könyvtárménye, s ezáltal a középiskola első évében, az ókori és középkori művekkel elvérzik. Amikor a 19. század nagy klasszikusaihoz érünk, már nemcsak képessége, hanem kedve sincs át-rágnia magát az összetett olvasmányokon. Ezen nincs mit csodálkozni. Sok esetben maradnak az unalomig ismételt tartalmak, jellemzések mindenféle valós, saját tapasztalat nélkül.

Ez ellen igyekeztem felvenni a harcot. Módszertanilag azt tudom mondani, hogy egy működő rendszert sikerült felállítani, ami rengeteg munkával járt, de meghozta gyümölcsét. Viszont az ellenszél erős volt. Megdöbentő, hogy olykor a kollégák jobban ellenkeznek az egyes módszertani újítások miatt, mint a diákok. Talán erre szokták azt mondani, hogy ilyen ez a popszakma...

Magáról a módszertanról röviden: A diákok egy könyvet választottak maguknak, amit egy év alatt kellett elolvasniuk. Aki gyorsabban olvasott, annak meg volt a lehetősége, hogy gyorsabban befejezze. Az volt a kikötés, hogy heti rendszerességgel bemutatott naplót kell vezetniük az olvasási élményeiről. Ezt azért vezettem be, mert ha nem kértem rendszeresen, akkor nem tudott kialakulni heti rutinná az olvasás. Itt pedig az volt a cél, hogy szokást alakítsunk ki az olvasásból: ha az megvan, utána könnyebb a dolgunk. Az első évben általában

mindenki egész évben olvasta a könyvét (hetente 10 oldalt). A kezdetekkor még amiatt a 10 oldal miatt is nagy volt a hóbörgés, de legjobban a naplót írást utálták. Mondván, ha nem kellene leírni, akkor jobb lenne. Persze kipróbáltuk, és nem működött, abban a pillanatban, hogy saját maguknak kellett beosztani az olvasást, szétcsúsztak. A heti rendszeresség mellett cél volt a helyesírásuk javítása is, mert 1-1 tollbamondással nem fog se az íráskép, se a helyesírás javulni, az maximum arra „jó”, hogy rossz jegyeket szerezzenek. De a rendszeres írás megtette a hatását, volt olyan diszgráfiai diák, aki negyedikre hiba nélkül, gyönyörűen írt akár egy oldalt is. Az első év volt mindig a legnehezebb, míg a szokásukká vált az olvasás. Év végén a legtöbbszörük pozitívan beszélt a választott könyvről, és általános volt, hogy a következő évben a sorozat folytatását választották. Ami a tanári munkát illeti, az elhivatottságot és kitartást igényelt. Főleg 3-4 osztály esetén, amikor 120 naplót kellett elolvasni és kijavítani hetente. Voltak pillanatok, amikor azt éreztem, hogy ennek nincs semmi értelme, de aztán mindig láttam a fejlődést, ami arra sarkallt, hogy tovább kell csinálni. A második év már rutinszerű volt, a diákok tudták, mire számíthatnak, megvolt a ritmus. A második évre 1-1 tanulónál megesett, hogy egész nyáron olvasott, vagy egy év alatt már két könyvet olvasott el. Azok voltak a legjobb pillanatok, amikor a lustább diákok rájöttek arra, hogy az olvasás nem is ördögtől való dolog, ráadásul mindig sok jó jeggyel értékeltem az egész éves munkát, így azt érezték, hogy nekik is megéri. Mindig 3 jegyet kaptak rá: egyet a naplóra, egyet az összefoglalóra és egyet a prezentációra. A prezentációkat élveztem a legjobban, mert annál jobb nincs, amikor egy egész osztály saját véleményét mond az általa olvasott könyvekről, a bennük fellelhető problémákról, és még ajánlja is a társainak. Második-harmadikban sokszor előfordult az is, hogy a diákok egymástól kérték el a könyvet, viszont a legtöbb esetben az én otthoni könyvtárból választottak. A 2010-es évek elején még többségben voltak azok a diákok, akiknek ugyan akadt is olyan könyvük, amit elolvastak volna, de folyton halogattak, aztán mivel nálam választani kellett egy olvasmányt, hát rászánták magukat az olvasásra. Ők még a 2000-es évek előtt születtek. Az utóbbi években aztán már többségben

voltak azok a diákok, akik nemcsak hogy nem olvastak, hanem nem is ismertek könyveket, és én tartottam nekik különböző műfajú könyvajánlókat. A 2005-ös születésűeknél már érezhető volt, hogy a gyerekkorukban megjelentek az okostelefonok, hirtelen nagy arányban lett jellemző az olvashatatlan íráskép is.

Összefoglalva, a módszer alkalmas az olvasás fokozatos fejlesztésére, a visszatérő helyesírási hibák eltüntetésére, a saját gondolatok kifejezésére, valamint az előadói (és hallgatói) képességek javítására. A tanártól azonban (főleg, ha több párhuzamos osztálya van) nagy kitartást igényel, valamint fontos, hogy a kortárs irodalomban otthon érezze magát, és nem elhanyagolható, hogy a diákok által olvasott könyveket neki is ismernie kell (és látnia az összefüggéseket a klasszikusokkal). Nekem szerencsém volt azzal, hogy a saját könyvtáramat használták a diákok, mivel így évente csak pár könyvet kellett pluszban elolvasnom. Tudatosan 5 évvel ezelőtt kezdtem a diákok számára könyveket olvasni, évente 70 könyvet átlagban, mindezt azzal a céllal, hogy mindenkinek a megfelelő könyvet tudjam ajánlani, élethelyzetének, stílusának megfelelően. A módszernek köszönhetően több tucat diákot láttam olvasóvá válni, mely nemcsak világlátásukat, de fejlődő személyiségüket is nagyban befolyásolta.

Minden irodalomtanárnak csak ajánlani tudom, hogy tartalmak helyett az olvasáson keresztüli gondolkodtatás váljon a fő céljává. Az elején le kell fektetni a szabályokat és következetesen eljárni, de amint kialakult az új attitűd, már könnyebb dolgunk van.

OLVASÁSTERÁPIA

2019 őszén kezdtem el a bibliográfiai képzésemet Szentendrén. Életem egy nagyon meghatározó foglalkozása volt, és azt mondhatom, hogy mély megélés és jelenlét övezte az egész csoport dinamikáját.

A fejlesztő biblioterápiára készített vizsgamunkámat azonos célcsoportra, más-más célokra és más-más művekre építettem. 4 foglalkozást dolgoztam ki a „Nem kívánt dolgok” témakörén belül, melyeket stációkra bontottam:

1. téma: a gyerek. Itt Hemingway *A fehér elefánt formájú hegyek* című rövid novellájával dolgoztam.

2. téma: az ember. Ehhez a szakaszhoz Kafka *Az átváltozás* című novellájával való munkát választottam.

3. téma: az élet. Itt Madách *Az ember tragédiája* (a falanszter szín) című drámájával foglalkoztam.

4. téma: a nemzet. Ehhez Fábry Zoltán *A vádlott megszólal* című művét dolgoztam fel.

Láthatjuk, hogy a választott művek mind középiskolai „kötelező” tananyagok, de új perspektívába helyezve sokkal többet mondhatnak a diákoknak az életről és saját magukról.

Az olvasásterápia elsajátítása után arra jöttem rá, hogy én éveken keresztül ezzel a módszerrel tanítottam az irodalmat, soha nem volt szó tartalomról, mindig arra törekedtem, hogy a diákok valahogy rezonáljanak a szöveggel, hogy valamilyen aspektusból megszólítsa őket, és számukra is fontos kérdéseket hozzon a felszínre.

Néhány alkalommal olyan diákoknak is tartottam biblioterápiás foglalkozást, akiket nem tanítottam. Az ilyen alkalmakkor az fogalmazódott meg, hogy szerintük a kortársaiknak mindennél fontosabb lenne ilyen alkalmakon részt venni, mert a sodródás, kilátástalanság és motiválatlanság

lassan felemészti őket. „Be kellene venni az órák közé!” – hangzott a felvétel. (Ezek a foglalkozások a Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesületének Olvasás 21 című projektje keretében valósultak meg.)

Azt is meg kell említenem, hogy több 17-18 éves diák vallott arról, hogy régebben többet olvasott, de a telefonfüggőségük lesodorta őket erről az útról. Átlagosan 10 órát töltenek a telefonjukkal, ami még nem lenne baj, de az ott elfogyasztott tartalmak többségére nem is emlékeznek.

A függőségek egyre növekvő száma, a depresszió és fiatalkori öngyilkosságok emelkedése, a mentális gyengeség térhódítása (valamint a figyelemzavar és egyéb fókuszproblémák) miatt úgy érzem, nem túlzás azt mondani, hogy a jövő oktatása az irodalomtanítás megreformálásán múlik, és a megoldás a biblioterápiás módszerek beépítésében is keresendő. Az irodalomban el kell felejtenuünk az olvasási élmény nélküli cselekmények tárgyalását, ehelyett az érzelmek feldolgozására, kérdések felvetésére és a lélek erősítésére kell fókuszálnunk. Mert új tudás csak erős alapokra építhető. Ez a filozófiája a Grundnak¹ is, ahol korszerű módsze-

rekkel igyekszünk segíteni a diákoknak abban, hogy felkészülve várják a 21. század kihívásait. Se az ókori drámaírók, se a középkori lovagok, de még a 19-20. század romantikusai és modern képviselői sem azért alkottak, hogy tételekké, foghíjas történetmesélésre vagy mögöttes tartalom nélküli karakterábrázolássá silányuljanak műveik.

Gereben Ferenc fogalmazta meg, hogy „az iskola (...) képes olvasót, mégpedig tisztességes szintű olvasót nevelni tanulóiból”. A közoktatás törekvéseit átlátva (képességeimhez mérten), nem értek egyet ezzel a kijelentéssel. Inkább azt gondolom, hogy elhivatott pedagógusok képesek a tanmenetek elé helyezni az olvasóvá nevelést, és megváltoztatni azt a közeljövőt, ahol a társadalomnak már csak az 1%-a olvasó.

IRODALOMJEGYZÉK

- Gereben Ferenc (2002): *Olvasáskultúránk az ezredfordulón*. In: *Tiszatáj*, 56. évf. 2. sz., 61–72., ISSN: 0133-1167
- Web 1 = https://konyvesmagazin.hu/friss/nagyot_nottek_a_konyveladasok_amerikaban_megis_kevesebbet olvasnak_az_emberek.html
- Web 2 = <https://news.gallup.com/poll/388541/americans-reading-fewer-books-past.aspx>

¹ Komáromi polgári társulás, ahol tanulást segítő programokat tartanak.

